

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

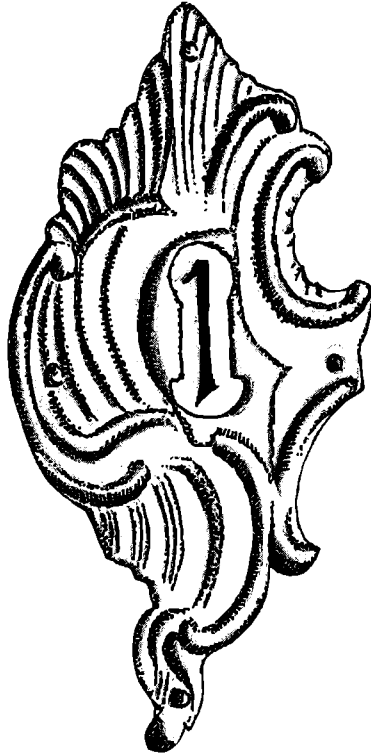
GLIMT

FRA RIBE AMTS FORTID

GLIMT

FRA RIBE AMTS FORTID

VED
S. MANØE HANSEN og H. K. KRISTENSEN

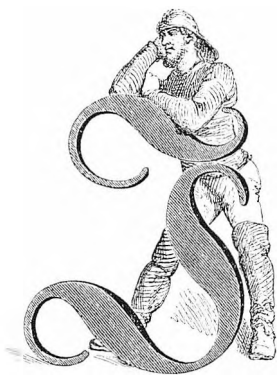
HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT
ØLGOD 1973

Billedet på omslaget med hæftets nummer viser et nøgleskilt fra et gammelt bondemøbel, et egetræschatol fra Skonager. Det er rokokkoens usymmetriske muslingeskallignende ornament, en såkaldt rocaille. Rokokoer var i brug i Danmark 1740–80. Den begyndte tidligere i Frankrig som en let, sirlig og yndefuld hofstil, men blev sluttelig en folkekunst, hvad nøgleskiltet er et bevis på.

Tegninger ved T. Ulriksen.

ISBN 87-87490-02-1

K. ROSENDAHL'S
BOGTRYKKERI
AKTIESELSKAB

alle egne af Ribe amt findes en mængde ting, store og små, kendte og ukendte, som fryder øjet og glæder sindet. Bare man bliver opmærksom på dem! Og endnu større bliver oplevelsen, når man får lidt at vide om dem. Sådanne småglimt af såre forskellige ting fra amtets forskellige egne, snart fundet under åben himmel, snart i sorten jord, snart i vore righoldige museer, vil vi med dette hæfte forsøge at gøre opmærksom på. Det sker i en broget blanding, men dog snakkende om den ikke altid lige vej, vor slægt har vandret.

For lån af klicheer takker vi Nationalmuseet, Nordisk numismatisk unions medlemsblad, Nr. Nebel Sparekasse og Esbjerg Centralbibliotek. Og ligeledes takker vi for lån af billeder.

S. Manøpe Hansen.

H. K. Kristensen.

Litteratur:

Til side 4: O. Nielsen: Malt Herred. Aug. F. Schmidt: Brørup Sogns Historie. – Side 6: Chr. Axel Jensen: Riberhus Slotsbanke. Otto Norn: Christian III's borge. – Side 8: C. Lindberg Nielsen: Varde Bys Historie. Niels-Knud Liebgott i Årbøger f. nord. Oldk. og Hist. 1971. – Side 10: John Kvist: Veerst sogn. – Side 12: H. K. Kristensen: Øster Horne Herred. Chr. Axel Jensen: Danske adelige gravsten II. Adels Aarbog. – Side 15: Lindberg Nielsen: Varde. H. P. Hansen: Herning Museum 1892–1942. – Side 16: H. K. Kristensen: Estrup hovedgård. – Side 18: Danmarks kirker, Tønder amt. – Side 20: H. K. Kristensen i En sparekasse og dens egn. Kirsten Bendixen i Nordisk numismatisk unions medlemsblad 1964. – Side 24: Alkjær sig: Esbjerg II. Bruhn: Esbjerg by og borger. – Side 26: H. K. Kristensen i Sneum og Tjæreborg I. Peter Linde i Jeg er samler II. – Side 28: H. K. Kristensen: Fra Kolding fjord til Blåvandshuk. – Side 30: Biografisk Lexikon V. – Side 32: Bjarne Stoklund: Bondegård og byggeskik. R. Broby Johansen: Krop og Klær. Grimbergs verdenshistorie III. – Side 34: Mark og montre 1968. Fra Ribe Amt 1968. – Side 36: N. S. Nielsen i Fra Ribe Amt 1919.

På en høj bakke i *Tislund plantage*, iblandet gammelt ege- og bøgekrat, ligger *en af landets største granitsten*. For 100 år siden beskrev dr. O. Nielsen den således: »Når man fra Føvling går op mod Tislund banke, kommer man ind i en udstrakt hede, der efterhånden blandes med egekrat og giver egnen på toppen af banken et vildt udseende, især i forbindelse med den store sten her ligger, så at man føler en luftning fra hedenold. Navnet på lunden, der er helliget guden Ti («Tyr»), stedets høje beliggenhed og den vældige stenmasse gør uvilkårligt, at man tillægger stedet en betydning i oldtiden, rimeligvis som offersted, der ofte fandtes i hellige lunde.«

Stenen rager 3½ m op over jorden og er 5,6 m i tværmål ved foden og har dér en omkreds på 16 m. Der er indhugget en fuglefigur i dens top, som det dog ikke er lykkedes at datere. Museumsdirektør Poul Nørlund skrev om den: »Det er vist ganske umuligt at sige noget om fuglefigurens alder, men den kan i og for sig godt være gammel. – Moderne ser den ikke ud.«

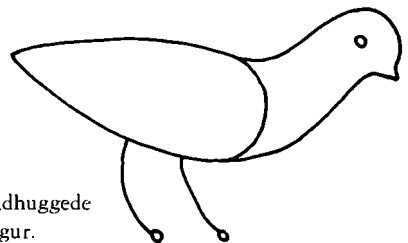
Sagnet siger, det var den sten, Harald Blåtand ville føre til sin moder Thyre Danebods grav i Jelling, men måtte lade ligge, fordi han fik besked om sønnen Sven Tveskægs oprør. Endvidere siger sagnet, at den blev transporteret på en jernslæde, der nu ligger dybt i jorden under den. Dette sagn om stenen til Thyres grav blev tidligere fortalt om en stor sten i Bække, som blev kløvet af A. C. Teilman på Nørholm, kørt til Nørholm og anvendt dér. Først derefter knyttedes sagnet til Tislundstenen.

Mens den senere biskop Conrad Daniel Koefoed var sognepræst i Brørup og Lindknud, brændte hans præstegård, og han søgte da at bjærge sig bygningsmateriale ved at kløve stenen her, den skulle så anvendes som syldsten i den ny præstegård. Men øvrigheden fik det at vide og standsede vandalismen. Også som biskop røbede han den samme mangel på forståelse af fortidsminderne, idet det var ham, der gav tilladelse til den skandaløse mishandling af Niels Langes pragtfulde monument i Hunderup kirke. En af hans efterfølgere som sognepræst, N. S. Hjort, var anderledes indstillet. I 1832 fik han stenen fredet.

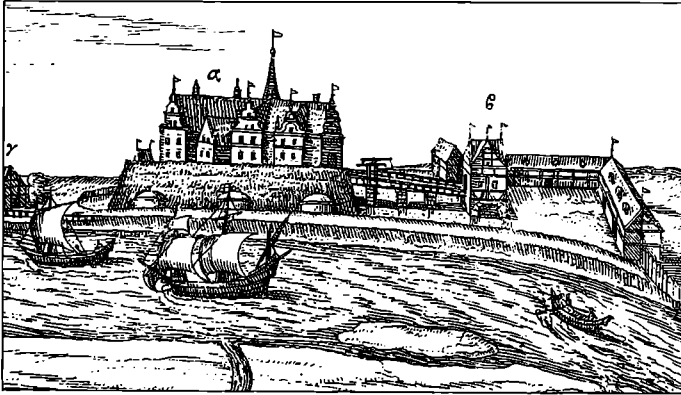
Nu er Tislund plantage vokset op omkring kæmpestenen, der i frastand kunne ligne et lille hus.

Tislundstenen.

Den indhuggede
fuglefigur.

Riberhus 1588 i Brauns »Theatrum urbium«.

Står vi på *Riberhus slotsbanke* og betragter det firkantede voldanlæg, må vi ikke tro, det er det, der har båret Valdemar Sejrs og dronning Dagmars sagnomspundne borg. Har et sådant stået dér, må dets mulige rester søges nede i banken. Det, vi ser, er anlagt af Kristian III, men gik ret tidligt til grunde. En tegning fra 1588 er det eneste samtidige billede, vi har af det, og det er ikke særlig godt. Den gæve kunstner har helt fordrejet bygningerne for at få så meget med som muligt. Gennem ladegården er adgangen over vindebroen på samme sted som nu. Ved bankens fod ude i de ca. 32 m brede grave ser vi tre lave hjørnetårne, *runddele* (rondelles) kaldes de; i virkeligheden lå der ét ved hvert af bankens fire hjørner. Tomterne af dem kom frem ved Chr. Axel Jensens udgravning i 1940–41. Også ved Malmøhus og Sønderborg opførte Kristian III sådanne tårne. I Ribe var de forbundet ved en mur med skyttegang. Ligesom runddelene rejste muren sig lodret op af gravens vande, men er nu næsten borte, fundamentene er skjult af de nedstyrkede skrå jordmasser fra banken. Engang i 1500-tallet blev muren repareret med noget så fint som »cement«, vel under vandet. Runddelene var ganske lave og tækket med lave kuppeltage. De var fantastisk svære. Over en kunstfærdig pilotering med hundredvis nedrammede stammer lå en cirkelramme af radiært lagte bjælker, hvorover der var støbt en fast blok af kalkmørtel og munkesten, $\frac{1}{2}$ m tyk. Den bar de egentlige 2 m tykke tårnmure. Nederst havde de en beklædning af stenkvadre (se aftryk af dem på 3. billede), nogle indtil 2 m lange var tilhugget efter murens runding, andre var taget fra romanske kirker, som blev nedlagt ved reformationen. Der var nok af dem i Ribe. I tårnrum-

Foto: Alle billeder efter C. A. Jensen: Riberhus Slotsbanke.

met stod skytset, som gennem skydeskår kunne bestrøge anlæggets sider og en fjende undervejs til vindebroen; men de tykke mure gjorde rummet herinde trangt. Denne slutfase af middelalderlig befæstningskunst kunne alligevel ikke modstå kuglerne fra angriberes hurtigt forbedrede kanoner.

I Varde kirke står en sjælden *malmidøbefont* fra middelalderen. Den har hertilands kun sidestykker i Ølgod, Ribe domkirke og Nordby på Fanø. Fire menneskefigurer bærer kummen, måske symboliserende de fire paradysfloder. Under en krans af løvværk og menneskehoveder står en latinsk indskrift. De enkelte ord er adskilt ved kors og undertiden ved små billeder, der er afstøbninger af pilgrimstegn. Middelalderens kristne drog i stort tal på pilgrimsrejser til hellige steder: Kristi grav, Peders grav osv. eller steder, hvor der skete undere, som til Vor Frue i Karup eller St. Hjælper i Kliplev. Der kunne man så købe, hvad vi vil kalde souvenirs, små uanselige relieffer, støbt i bly eller tin i masseproduktion, visende helgenen, hans attribut (kendetegn) eller mirakler. Enkelte af disse hjembragte *pilgrimstegn* er fundet i dansk jord eller undertiden som afstøbninger på kirkeklokker eller som her i Varde på fonten. Det er vel Varde-pilgrimme eller fontens giver, som har bragt Niels Klokkestøber tegnene. Når mærket anbragtes i støbform, forsvandt blyet øjeblikkeligt, når den flydende malm hældtes i. Tegnet var blevet til et ornament. Oppe i løvkransen på hver side af et menneskehoved sidder de første to. Det ene viser den hellige Birgitta fra Vadstena (kanoniseret 1391) under en vision i færd med at nedskrive budskabet fra Gud, der er symboliseret ved en sky med en hånd; hun sidder foran en pult på vinkelbøjet stander, altså drejelig. – Det andet pilgrimstegn viser hovedet af St. Theobald med krumstav og højre hånd løftet til velsignelse og med perlebroderet bispehue. Han er født i Italien 1017 af adelig familie, ville ikke være hofmand, men en »Herrens ridder«, var eremit i Ardennerne, død i Vicenza. I det 14. årh. flyttedes hans relikvier til Thann i Elsas, der blev hans valfartsby; hans legende ændredes til, at han havde været biskop. – Endnu flere pilgrimstegn findes i døbefontens tekst. De kan fortælle om, hvortil man valfartede. Ved kirkens værnehelgens grav, i Santiago i Spanien, fik man ikke støbte tegn, men en muslingeskal. For nordiske pilgrimme kendes en rejserute over Ribe dertil.

Fontens latinske indskrift med minuskler (små bogstaver) på dansk: I det Herrens år 1437 på den salige Georgs dag (23. april) vil denne font være fuldendt til ære for den salige Jomfru Maria og til ære for den hellige apostel Jacob i kirken i Varde ved Niels Klokkestøbers hænder.

Birgitta af Vadstena. Pilgrimstegn fundet i Æbelholt klosteruin.
Efter Liebgott.

Theobald fra Thann.
Efter Liebgott.

Døbefont i Varde.
Foto: Nat.mus.

Sct. Birgitta. Afstøbning af pilgrimstegn, Varde.

Foto: Nat.mus.

I 1852 fandt gårdmand Niels Paulin ved pløjning på sin mark i Veerst et sølvkrus og en lille sølvskål. Han fik udbetalt metalværdien, 22 rdl., og fundet ligger nu i Nationalmuseet. Som vi skal se, fører de smukke ting deres tavse sprog om Carl Gustav-krigenes rædsler. Den lille skål har kun et tværmål på 5,5 cm, i den vandret udstående hank er graveret KHD (Karen Hansdatter). Den er stemplet B, formodentlig gældende sølvsmeden Johan Simonsen Busk i Varde, der nævnes 1640–93. Kruset er 10 cm højt og rørfornet, dets tværmål er 8,5 cm. På billedet ses det ovenfra. Det har en opstående gæk, og på låget ses, omgivet af planteslyng i renæssancebarok, en navnering og en inskription: SOLI: DEO GLORIA 16.50 (Gud alene æren). I ringen læses: H: POVEL IØRENSEN ØSE – ANNE LAMBERTS:D:ØSE. Det gælder hr. Povl Jørgensen Barfod, der var præst i Øse 1601–54, og som var gift med formandens datter Anne. Hr. Povl blev provst. Gennem sin mor hørte han til Barfodslægten fra Seding Storgård. Ved sine erklæringer og måske også på anden måde var han med til at befri et af sine sognebørn, der var anklaget for trolddom. – Mens man tidligere mest drak af stobe, drak man nu også af kander og krus. 1615 blev det forbudt præsterne at drikke hverandre til med kanderne, »men hver skal tage til, når han tørster og sætte fra sig igen.« Det var også forbudt dem at drikke om kap ved kalentegilderne. Det var ikke uden grund, Anders Sørensen Vedel talte om »den skadelige drik, som nu over alverden iblandt fyrster, adel og menigmand alt for gængs er.« Kruset fra Veerst hørte til den type, der herskede resten af århundredet. – Hr. Povl havde en søn, Mads Povlsen Buch, som blev præst i Veerst-Bække 1650–69 og gift med Sara Jensdatter Hundevad. I hans tid udbrød Carl Gustav-krigene, og svenske tropper, senere efterfulgt af vore allierede, hærgede begge på det grusomste, og da har præsten skjult sine sølvsager i jorden. Med vore »venner«, polakkerne, kom en frygtelig pest, plettyfus'en, hungersnødens og elendighedens følgesvend. Allerbørdest gik det vist ud over Veerst, hvor alle sognets gårdmænd døde på nær én under frygtelige lidelser, og gårde og huse stod ødelagte eller afbrændte. Kun

Foto: Niels Elswing. Nat.mus.

hist og her var en enke eller datter tilbage, de voksne mænd var næsten udryddet. Noget lignende, dog knap så slemt, gjaldt egnen, ja store dele af amter. Præstegården var »ganske spoleret, ruineret og fordærvet«, et par huse, Buch havde fæstet, ligeledes, men både han og fruén samt deres lille 4-årige søn, Poul, overlevede, han blev bragt til Øse, hvor en faster og ikke mindst hendes mand, præsten hr. Mads Mortensen Morsing, tog sig faderligt af den forældreløse, men barnet vidste jo intet om, hvor sølvet lå, og præsten må have glemt det. Derfor lå det skjult i ca. 200 år.

Under *Tistrup kirkes kor* havde Otte Clausen til Nørholm indrettet et gravkammer, hvor han selv og tre af hans børn blev stedt til hvile. Ved korvæggen rejste hans enke, Dorete Daa, der var blevet gift med Ove Juel, en fornem, sort, omtrent 3 m høj *gravsten* med tre personer afbildet, fru en i midten og hendes første mand til venstre og anden mand til højre for beskueren. Den fine, sirlige og dygtige behandling af stenen, der er glattet og poleret, det høje kraftige relief, den gennemførte symmetri, de harniskklædte krigeres slanke, langbenede, noget smalskuldrede skabning røber, at stenen stammer fra Gert van Groningens værksted i Århus. Karakteristisk for dette værksted er også mændenes noget svære hofteparti og ben, den spinkle, let forregnede venstre overarm, det tvekløftede fuldskæg og brystpladernes pyntelige akanthus. Fruens legeme føles næsten ikke bag brokadedragtens tyngde og stivhed. Hun bærer perlebroderet hue og smykkekedder med signet og medaljon, alle har pipekrave. Mændene har blottet hovederne og afført jernhandskerne, som sammen med hjelmene er anbragt på sidernes pilasterpostamenter. De lange krydsede kårder med remme ligger under fødderne, ikke under teksten, hvor Søren Abildgaard desværre har anbragt dem på den hosstående smukke, men ikke fejlfri og noget simplificerede tegning fra 1772. Tegningen mangler da også mændenes adelsvåben på brystharniskerne; de findes på stenen, ligeledes har Juel troldehoveder på lårtaskerne og en lilje på knæpukkelen og Strangesen et andet blomstermotiv. Stenen har endvidere i mellemrummene mellem ansigterne IHS (Jesu monogram eller forkortelse af Jesus hominum salvator = Jesus menneskenes frelser), der er også enkelte fejl i hjelmtegnene, og de fine delingslinjer og angivelse af farver på f.eks. tegnenes vesselhorn har ikke kunnet gengives på tegningen. Hans afskrift af bogstaverne er heller ikke helt nøjagtig.

Personernes hænder er fromt sammenlagt og opadvendt, noget der først blev mode på de jyske adelssten. Der er lader plads åben til fruens og Ove Juels dødsdatoer, men de er ikke udfyldt. Det må skyldes, at de to ikke er begravet her, men i Brande kirke, begge 1600.

8 anevåben for hver fylder pilastrene og frisen. Det er forældre samt bedste- og oldemødres våbener, men de giver visse vanskeligheder, da de ikke alle stemmer med kendte stamtavler. Det kan skyldes, at pågældende mand har fået datteren i et tidligere, men nu ukendt ægteskab. I *fru Doretas* vandrette række begyndes inde ved englehovedet med Daa'ernes af tre murtinder skråldele skjold. Faderen var Claus Daa til Ravnstrup (Præstø amt), hvilken gård var i Daa-slægtens eje i over 200 år. Derefter følger fru Doretas farmor *Gundel Griis'* todelte skjold med to »bjælker« i den ene del og et ørnelår i den anden. Så kommer oldemødrene. Fru Doretas farfars mor skulle være Dorte Snekken, og Gundel Griis' mor skulle være Anne Baad, men

MET DENNE MIN HVD OC 'JEG SKAL SEE GVD I MIT KIÖD. DEN
SAMME SKAL JEG SEE FOR MIG. OC MINE ÖIEN SKVLE. SKVE.
HANHOM. OC INGEN FREMMED. JOB. XIX. VDIRVGGEN AAR. 1592.

FRYE DOROTHE DAA FERN OC TÖRN VAEN.

HER NEDEN FOR TENNE STEEN.
ER BEGRAFVEN ERLIG & WELBYRDIG MAND
OTTE CLAUSEN TIL NÖRHOLM SOM DÖDE VDI
RIBE DEN 7 DAG SEPTEMBERIS. AAR. 1571.
MED HANS KIERE HÖSTRV ERLIGE & WELBYRDIGE
FRV DOROTE DAA SOM DÖDE DEN. DAG
AAR. 1. & HENDES AIDEN HOSBONDE.
ERLIGE & WELBYRDIGE MAND OFFVE I VVL.
TIL KIELGAARD. SOM DÖDE DEN. DAG
AAR. 1. & TRE AF SALIG OTTE CLAUSENS OC.
DOROTI DAAS BÖRN. SOM VAR I SÖN OC I DOTTER
GVD GIEVE THENOM ALLE SAMTLIG MED ALLE CHRE
STENZ EN GLEDELIG ÖPSTANDELSE.

våbenerne passer ikke på nogen af dem. De viser *Skales* med en gående ulv og en slægt med en rok (dvs. kun bundstykket af en gammeldags spinderok). – På den anden side englehovedet har vi fru Dorete Daas mødrene slægt, først hendes mor *Anna Lykkes* våben med sine hjul. Derefter mormoderen *Karen Knudsdatter Reventlows* af tre murtinder skrådelte skjold. Derefter dennes mor *Margrete Urnes* ørnelår. Yderst ses en stormstige, som er Fasti'ernes våben (også våben for Splid og Skram), denne oldemor opgives ellers at være Elne Jensdatter Munk, som har et andet våben.

Skjoldene på pilastrene er ordnet på en anden måde. Der begyndes fra oven. Til venstre har vi øverst *Otte Clausens* fædrene tværdelte; det er Bild-slægtens, den slægt hvorom sagnet siger, at stamfaderen er den af folkevisen besungne Ebbe Skammelsen i Thy. Nr. 2 er Otte Clausens mor *Karine Væbners* med den væbnede arm, nr. 3 er hans farmor *Anna Langes* med tre røde roser, nr. 4 er mormoderen *Anne Skales* med ulven, nr. 5 er farfars mor *Ingeborg Falkertsdatter Dosenrode*, gift med Niels Strangesen til Noringtoft i Thy, skjoldet er skrådelt ved murtinder. Skjoldet nr. 6 gælder *Karine Væbners* farmor, hvis navn man ikke kender, våbenet er *Juels* med stjernen. Nr. 7 skulle være *Anne Langes* mors, Gertrud Munks. Det er det ikke, men en *Rosenkrans'*, så Otte Clausens oldefar, Claus Lange til Nørholm, har formodentlig været gift 2 gange. Nr. 8 gælder *Anne Skales* mor, som man ikke kender. Skjoldet tilhører slægten *Lunge*.

Rækken på den anden pilaster gælder *Ove Juels* aner. Først har vi hans fædrene våben: en guldstjerne over tre sølvstrømme i blå felt. Slægten med dette våbenmærke havde mange medlemmer i Ribe amt og i Vestjylland i det hele taget. Hans far, Niels Juel til Åbjerg i Vedersø, var gift med *Christence Lunge* til Tirsbæk, datter af Ove Lunge, der egentlig hørte til slægten *Dyre* og var søn af Vincent Iversen Dyre til Tirsbæk og Kirsten Thygesdatter Lunge, men han og hans søskende tog moderens navn og kaldte sig Lunge, men de beholdt deres fars, *Dyre-slægtens* våben: to vesselhorn. Derfor ser vi dette i nr. 2, skønt fru en hed Lunge. Nr. 3 Ove Juels farmor *Inger Flemming* har denne slægts kugler. Nr. 4 Ove Juels mormor *Anne Friis* (af Haraldskjær) har et af en toradet skaktavl skrådelt skjold. Nr. 5 hans farfars mor, *Else Glob*, har ørnen. Nr. 6 hans morfars mor, *Kirsten Tygesdatter Lunge*, har den gamle Lunge-slægts tre guldliljer. Nr. 7 er hans farmors mor, *Sofie Bjørn*, med en bjørnelab i skjoldet og enhjørninghorn på hjelmen. Nr. 8 er hans mormors mor, *Anne Olufsdatter Lunge* med de tre liljer.

På Herning museum findes et smukt udskåret *hængeskab*, som museet i sin tid købte i *Urup ved Grindsted*. Hvor længe det har hængt til nytte og pryd i Urup, ved man ikke. Sikkert er det, at det i sin tid hang i Varde, da døren er mærket CLAVES

Foto: Herning museum.

GLYSING. Denne mand hørte ved midten af 1600-tallet til Vardes patriciat, gift med en borgmesterdatter, fik en borgmester til svigersøn, var ejer af stort hus, købmand, 1661 rådmænd og 1665 borgmester, endog øverste borgmester m. m. – Skabets kunstneriske udskæring er dog ikke særlig vestjysk. Den peger mod syd. Hermed stemmer det, at Glyssing er født i Flensborg, og skabet er nok forfærdiget dér. Det er fra 1633, og Glyssing kom først til Varde en halv snes år senere som mønsterskriver ved Sehesteds tropper og bosatte sig i byen efter Torstenssonskrigen. Han var da velhavende, men blev ruineret under Carl Gustav-krigene, kom i så strengt gælds-fængsel (indlager), at han ikke kunne følge en datter, der døde, til hendes hvilested. Han blev bevogtet af tre væbnede ryttere, men flygtede. Hans hårde kreditor, en hollandsk købmand, forlangte godset solgt, vel også skabet, og Glyssing pågrebet, men han forblev i det ukendte.

Estrup's hovedbygning set fra landevejen. Fløjen til højre og frontispicen, et omdannet tårn, er de ældste dele. Bemærk fuglenes redkasse på plænen.

Den største løvskov i Ribe amt er Estrup skov, hvis skovduft af træer, mos og blomster fryder mangfoldige, der her færdes ad hovedvej 1. Pludselig afbrydes skoven af en gammel herregårds vidtstrakte bygninger, der breder sig på begge sider af vejen, mod syd *Estrup's hovedbygning's* trefløjede anlæg og mod nord avlsbygningerne. Borggårdens iøjnefaldende hvide renæssancegavle er nyere, opført 1860–61 af H. H. Lautrup. Han indrettede kældernedgange ved de to gavle og over disse murede bislag. Bortset fra frontispicen og den vestlige sidefløj er det jægermester Hans Bachmanns bygningsværk fra 1721, man ser. Hovedbygningen udmærker sig ved den for sin tid store bredde. Sydsiden viser, at der oprindeligt har været rundbuede vinduer. Frontispicen med et gammelt tårnur er, efter hvad lige foretagne undersøgelser viser, meget ældre. Det er tårnet af den renæssancebygning, Christoffer Juel, godsets ejer 1558–88, rejste, antagelig først i 1560-erne, som et firefløjet anlæg. Den nuværende vestfløj er den sydlige del af hans »Vestre stenhus«. Den meget anselige ladegård med et nyere svinehus i midten er i øvrigt opført efter brande 1778 og 1909. Sten-

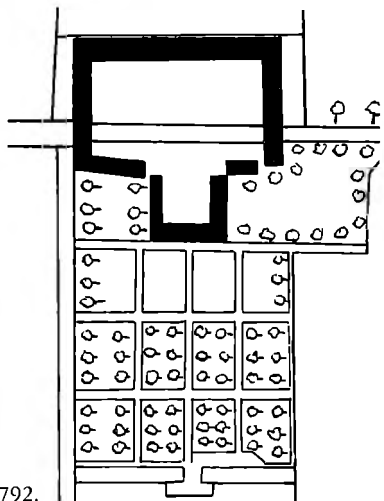

Østlige del af ladegården. Til højre hestestald, til venstre nyere svinestald. I baggrunden rum til maskiner og redskaber. Fortsætter med tilsvarende del mod vest.

digerne langs vejen er sat af amtet, da hovedvejen udvidedes. Som det ses på planen 1792 gik landevejen gennem ladebygningens øst- og vestfløje. Her var hvælvede porte, som en portner lukkede om natten, således lige til 1861. Man ville være sikker.

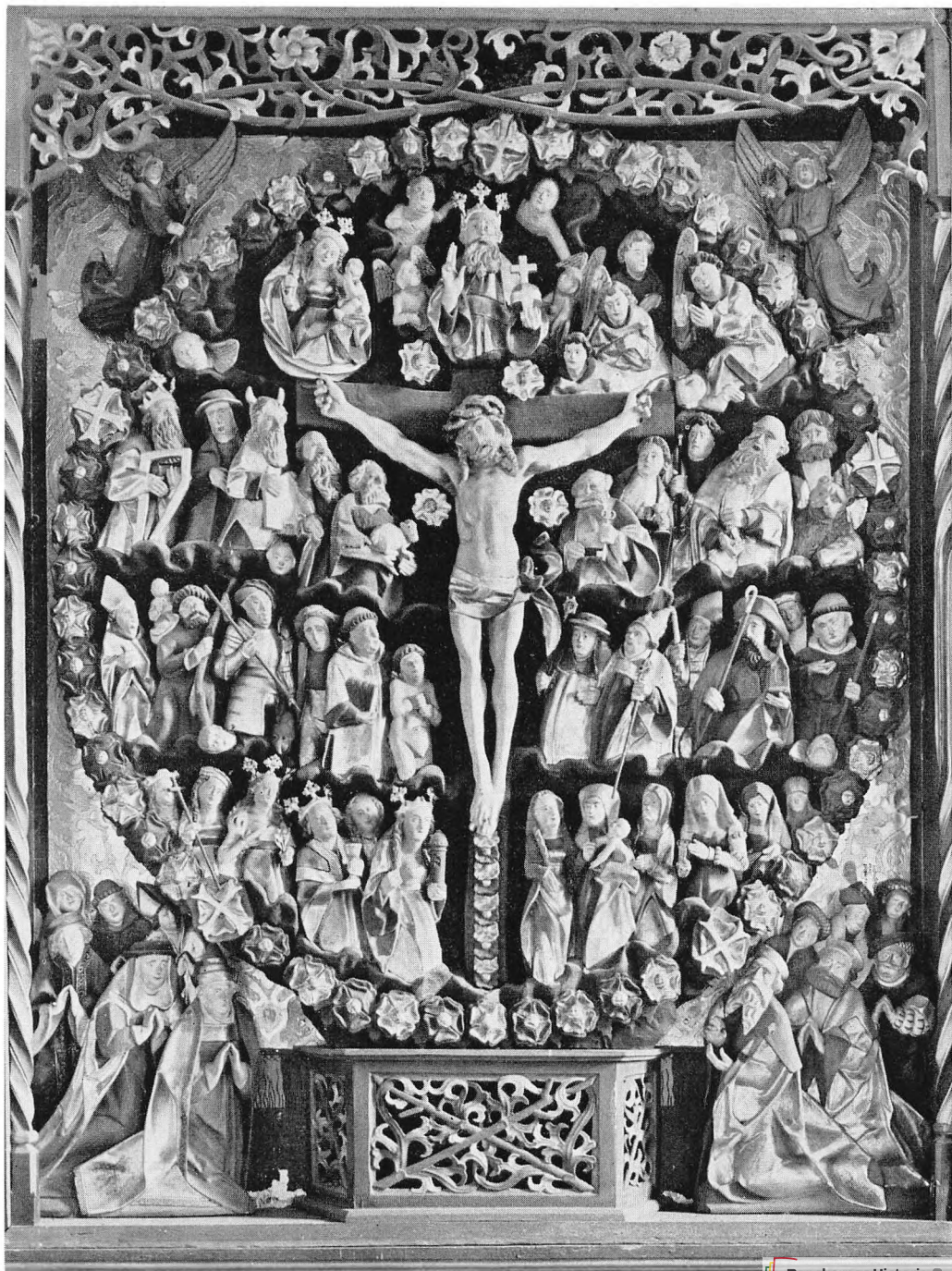
I omtrent 100 år ejedes Estrup af forskellige medlemmer af slægten Juel, derefter af Abildgaard'erne, af hvilke Eggert blev ruineret under svenskekrigene. Senere ejedes den bl. a. af overførster Hans Bachmann og generalmajor Henr. Scholten og 1751–1926 af slægten Laurrup med undtagelse af nogle år i 1830'erne.

Plan over Estrup 1792.

Blandt Hviding kirkes pragtfulde inventar findes en overmåde smuk og ejendommeligt altertavle fra 1520-erne. Det er et skabalter, hvis midterskab er en rosenkranstavle, skåret i et tysk værksted efter et træsnit af Erhard Schøn i Nürnberg. Kransen indrammer Kristus på korset og en vrimmel af hellige anbragt i fire vandrette bæltter.

En rosenkrans var en perlekrans, man havde i hånden, når man bad samme bønner mange gange i træk. For hver bøn tog man en ny perle, og således kontrollerede man antallet af bønner. Her er det den almindelige rosenkrans eller rosarium, der fem gange har ti små rosenblomstformede perler og fem store. Ved de små bad man Ave Maria (englehilsenen) og ved de store Fadervor. Over korset ses Gud Fader med verdenskuglen i den ene hånd og den anden løftet til velsignelse, ved siden Maria med barnet og jublende engle. I rækken under Kristi arme ses fra venstre: David med harpen, en mand med en hat, Moses med lovens tavler, en mand med fuldskæg, Johannes Døber med lammet, Peder med nøglen, evangelisten Johannes med kalken, skæggløs mand med stav, Paulus med sværdet (klingen afbrudt), en mand med turban samt markusløven og lukasoksen. I næste række står en biskop, derefter Kristoforus, der bærer Jesusbarnet på skulderen, ridderen Sct. Jørgen, der dræbte dragen, Pantaleon med hænderne sammennaglede over hovedet, vist Sct. Laurentius i diakondragt og med kirkens regnskaber, en nøgen dreng skal forestille den hellige Werner af Bacharasch, Hieronimus, den lærdeste, men også mest egoцентриske af kirkefædrene, han skabte grundlaget for Vulgata, middelalderens og romerkirkens bibel. Dernæst følger pave Gregor den Store, der sukkede: »Jeg elskede Rachel (det beskuende liv), men fik Lea (det arbejdsomme liv)«. Ved siden af ham står kirkefaderen Augustin, som Gregor studerede og beundrede; Jacob den ældre med vandrestav. Den næste synes at bære dominikanernes sorte kutte og hætte over en hvid kjortel og er vel så ordenens stifter Dominicus. 1228 grundlagde denne orden Sortebrødrelosteret i Ribe. Yderst står måske Sct. Benedikt, til hvis orden dobbeltklosteret i Seem hørte. Nederste række viser hellige kvinder, heriblandt Dorothea, kaldet »Paradisets vellugtende rose«, hvorfor hun står med blomster fra Paradishaven, endvidere Ursula med kors, Barbara med et bæger og Catharina, der engang ved en forkert restaurering har fået et tårn, det skulle have været et hjul. Anna »selvtredie«, d. e. jomfru Marias moder, der står med både Maria og Jesusbarnet. Ligesom på en rosenkranstavle i Vadstena findes her nederst gejstlige tilbedere med pave, kardinaler og andre til venstre og verdslige med kejser, konge og følge til højre.

1

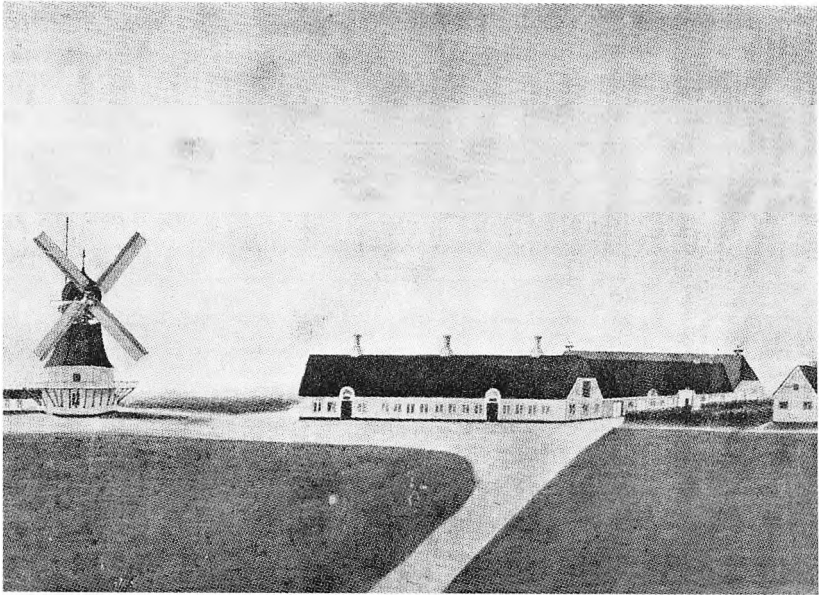
2

3

4

Da man i 1964 ryddede tomten af Lønne møllegård, som var brændt, fandt man en skat, som må være lagt ned under gulvbrædderne i et værelse. Der var 112 danske speciedalere og dobbelte rigsdalere, 20 danske rigsbankdalere og rigsdalere, 2 Carl XIV Johan speciedalere og 1 prøjsisk taler, næsten alle slået i Altona og København. En speciedaler, slået i Kongsberg i Norge 1791, er den ældste, de fleste er fra 1840-erne og 50-erne. Den yngste er mærkelig. Det er en tronskiftespecie, slået i anledning af tronskifter ved Frederik VII's død. Kongen døde 15. november 1863, og mønterne blev vist nok sat i om-løb 1. april 1864. Pengene er altså skjult under krigen, da folk ofte skjulte deres værdisager. Men hvorfor tog ejeren dog ikke sine penge i brug, da krigen var forbi? Og hvem var ejeren? – Over indgangs-døren til den smukke møllegård kunne ejerens navn

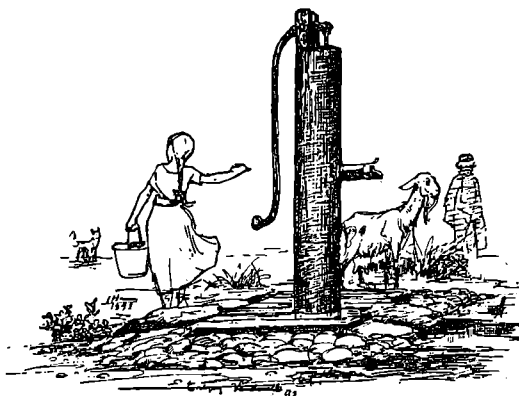
Lønne mølle og møllegård 1858.

læses på en tavle: »Hans Christensen og Inger Marie Nielsdatter byggede denne gård 1858«. Efter sin far kaldtes han Hans Skomager, var en meget driftig mand, både møller, gårdmand og stor handelsmand. Han solgte 1879 mølle og gård og flyttede til Nr. Nebel, hvor han byggede Aldershvile. Var det hans penge, havde han jo taget dem med sig. For nedlæggeren kunne de ikke være vanskelige at finde. De kan altså ikke være hans. Han havde imidlertid en broder, der var møllersvend hos ham, Niels Christian Christensen, født 3. januar 1835. Han skulle efter mundtlig meddelelse være faldet i krigen. Hærens arkiv kan ikke bekræfte dette. Ved krigsudbruddet havde han ikke været indkaldt (trukket for højt nummer), men var overført til forstærkningen. Han kan dog som reservemandskab være indkaldt temmelig sent, hvad der stemmer med alderen på den yngste mønt. Han er ikke faldet i kamp, men er måske død af sygdom i det fremmede uden at have fået sin broder fortalt, hvor han havde sine penge. Derfor lå skatten gemt i 100 år.

← De 4 mønter, for- og bagside: 1. Speciedaler. Christian VII 1791, slået i Kongsberg, sjældnen. – 2. Speciedaler. Frederik VII 1854, slået i København, sjældnen. – 3. Norsk speciedaler 1844, slået i Kongsberg. – 4. Prøjsisk taler 1792.

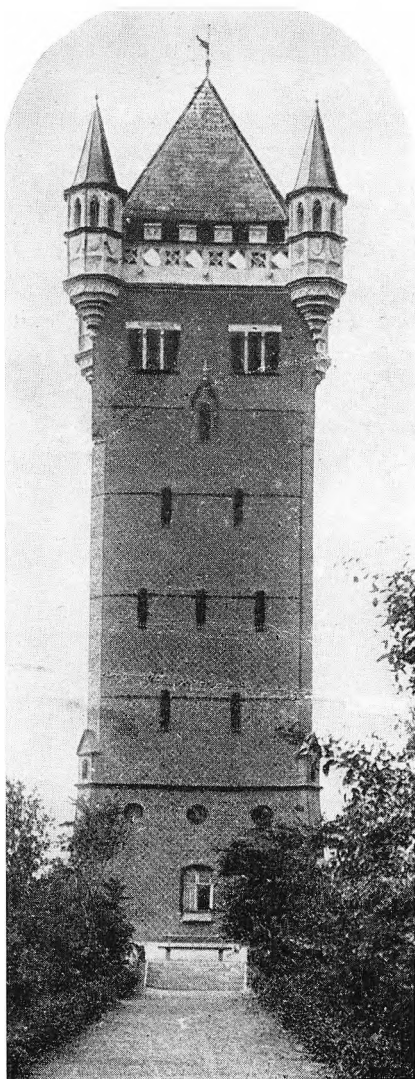
I Lunde kirkes våbenhus står en stor noget medtaget sandstenstavle for provst Christen Høst. Det er ham, der har haft sognets længste embedstid, nemlig 58 år! Høst blev født i Nr. Nebel og tilhørte en vestjysk præsteslægt. Selv gav han et godt tilskud til denne gejstlighed, for af hans 12 børn blev 3 sønner præster og 4 døtre gift med præster. – Da børnene ville lægge en sten på deres forældres grav, er vi i det sjældne tilfælde, at vi ved, hvad den skulle koste. Datteren Karen handlede nemlig med selvejerbonden Iver Thøstesen i Dybvadsgård således, at han skulle levere stenen for 2 staldstude; kom stenen ikke, skulle han give 21 rdl. for studene. I vore dage koster et par stude på eksportmarkedet vel 7–8000 kr. Man har virkelig ofret noget på fædrenes minde. Selv om vi måske vil finde stenen noget grov, er den interessant. I hjørnerne ses de skrivende evangelister med deres symboler. Foroven under et vinget englehoved den opstandne Kristus med sejrspanen, ved siderne Moses med lovens tavler og Aron med den blomstrende mandelstav. Indskriften melder, at »her hviler i Herren hederlig mand, h. Christen Jacobsen Høst, fordum prest til Lunde og Ovrtrup og provst udi Vester Herred«, som døde 1631, 83 år gammel, samt hans kære hustru Birthe Thamesdatter, 75 år, der døde efter 51 års ægteskab. »Gud gifve den en gledelig opstandelse«. Nederst i feltet er afbildet en døbefont og øverst duen over dåben. På linje med fonten står under provstens latiniserede navn hans valgsprog, hvis intime tilknytning til ham er vist ved, at begyndelsesbogstaverne går op og også danner de første bogstaver i hans navne. Han må have været en meget alvorlig mand, for valgsproget lyder: Cogita Indies Obitvs (betænk daglig døden), og det indskærpes yderligere af hans bomærke i skjoldene nedenunder: et dødningehoved over krydslagte knogler, hvorover en plante spirer frem (det nye liv), fruens mærke er Kristi monogram med et kors. Skjoldene er anbragt mellem et tændt lys og et timeglas. Lyset hentyder til Joh. 1,5 (Frelseren), det rindende glas (timeligheden) kan også henlede tanken på døden. I Cramers Emblemata Sacra af 1624 dannes et emblem af et lys over et dødningehoved, og det knyttes til Joh. 1,5. Stenen er dog næppe påvirket herfra, men af datidens fromhedsliv. Under skjoldene står C. C. H. og K. C. H., der gælder to af afdødes børn, som vel har bekostet mindesmærket, nemlig Chr. Christensen Høst, der blev faderens eftermand, og Karen, der først var gift med præsten i Kvong og anden gang med en rådmann i Varde. Betegnende er det også, at ypperstepræsten Aron peger på ordet præst i indskriften, og at under et billede af hr. Høst på prædikestolen står på hebraisk efter venlig meddelelse af professor Bent Noack: Tummin urim. D. e. ypperstepræstens hellige lodder. I alt en fremhæven af præstens stilling og betydning. Oliemalerier af hr. Høst og frue brændte med præstegården 1820. – Iver Thøstesen kom vist ikke til at levere stenen, en bonde måtte ikke handle med staldstude.

Efter at loven om *Esbjerg havn* var vedtaget 1868, voksede der en by frem fra de 13 indbyggere på de to Esbjerggårde, så den allerede i 1881 havde 1700. Den efter danske forhold dengang helt ukendte hast gav den navnet »Danmarks Chicago«, men de fleste nybyggere var fattige på penge, men rige på børn, så kommunen kunne slet ikke følge med til at løse kravene om vej-, skole-, fattig-, vand- og kloakvæsen. Gaderne var længe private veje med huller og brinker og stinkende grøfter. *Vandposten på Torvet var byens første vandværk*, svarende til gamle købstæders og landsbyers bybrønde. Langt op i 90-erne stod vandposten her. Der var da over 6000 indbyggere. Hvis der var lagt vand ind, var det i reglen kun i stueetagen. Vandtårnet byggedes 1896 på Bavnehøj med et rhinsk borgtårn som forbillede. Med dets skydeskår og småtårne på hjørnerne er det hånet for dets forlorne romantik og som et forsøg på at skabe en fortid, byen ikke har. Men er det berettiget? Tårnet har i virkeligheden klaret sig stolt som byens stærke vartegn. Før 10 år var gået, byggedes et nyt i stål og jern, et udtryk for teknikkens århundrede.

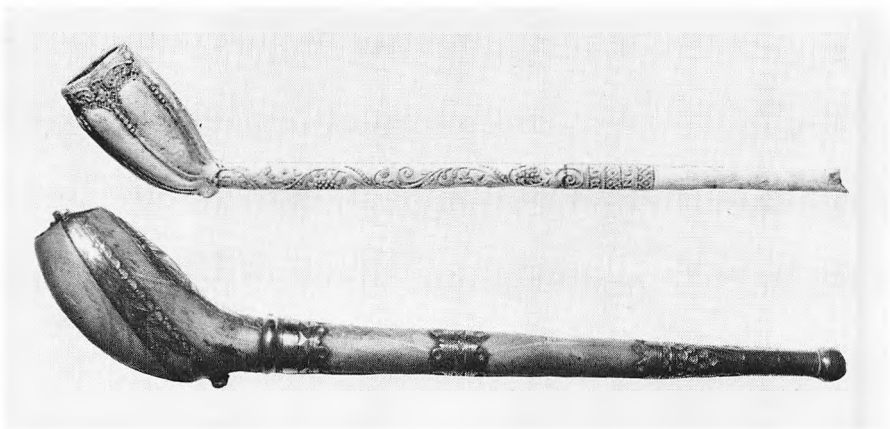
Esbjerg havde dengang sin egen kunstner Jørgen Hansen, kaldet »æ lille måler«, men han var i øvrigt malermester og forstander ved den tekniske skole. Han var elev af Zartmann, og blandt andet i Alkærsigs bog om Esbjerg og ikke mindst i udsmykningen af et restaurationslokale udfoldede han sine evner og sin fantasi i en blanding af stedlige, symbolske og mytologiske motiver. I ovenstående tegning af vandposten, signeret 1892, har han holdt sig ret nøje til fakta. Så primitive og landlige var forholdene i Esbjerg endnu dengang.

Vandtårnet på Bavneshøj.

Godsejer, justitsråd J. L. Bruun på Krogsgård i Tjæreborg sogn købte 1763 fire dusin *kridtpiber* i Hjerting, datidens Esbjerg, nogle måneder før havde han købt en mindre portion. De er åbenbart anskaffet til hans søns barselgilde, som fejredes lige efter. Det var skik, at værten forsynede gæsterne med kridtpiber. Når en bonde holdt bryllups- eller barselgilde, var »et dusin vel nok, og kostede lidet, men varede kort«, hedder det fra Sdr. Omme. Ved et sådant bondegilde kunne det ske, at gæsterne til sidst fægtede med piberne, til de gik itu. Hvordan kridtpiben brugtes i overklassen, kan vi få en forestilling om ved at se den engelske kunstner Hogarths maleri af et puncheselskab, hvor punchebollen står på bordet, og folk sidder og ryger på kridtpiber rundt omkring, flere af de skøre ting er allerede gået itu, åbenbart uden fægtning! Hjertingskipperne drev på den tid sejlads især på Holland. Herfra er de krogsgårdske kridtpiber sikkert hjembragt, antagelig er de lavet i kridtpibebyen Gouda, hvor fabrikationen netop på den tid var i sin højeste blomstring, og hvor 20.000 mennesker direkte eller indirekte levede deraf. Herhjemme havde vi mindre fabrikker i Helsingør, København, Stubbekøbing og Nørresundby. – Hosstående billede af en 18 cm lang, såre pyntelig kridtpibe, fundet i København, er netop en gammel Gouda-pibe. Det røber indskriften: DE HOO IN GOUDA. Mange piber med helt små hoveder vidner om, at tobakken endnu var dyr. Ville man på en rejse værne om den skøre pibe, havde man et futteral til at transportere den i. Sådanne findes både på Varde og Ribe museer. Nederst gengives Varde-eksemplaret.

Kridtpibe og futteral.

W. Hogarth: A Midnight Modern Conversation. – Hogarth var ikke blot den første større originale engelske kunstner, men tillige en satirisk revser af laster og dårskeer. Personerne ved punchesoldet er bestemt heller ikke fremstillet særlig elskværdigt!

Det var langt fra alle, der var yndere af tobak. Ludvig Holberg var det ikke. Han skriver et sted i sine epistler, at han hellere gik på visit hos damer end hos mænd, for i de sidstes selskab fik han »enten et glas vin eller en pipe tabac, som aldeles ikke er min ragout«.

Under vor sidste slesvigske krig havde den tyske oberstløjtnant v. Rantzau opdager, at der lå en dansk eskadron i *Vorbasse*. Den 29. februar 1864 sendte han to eskadroner husarer imod dem. 41 danske *dragoner* var indkvarteret i *Vorbasse* sammen med deres øverste, ritmester Moe. 7 mand stod på vagt i Kragelund, 7 i Bække, og overvagtimester Jøns med 17 mand lå ved Skødebjerggård, sekondløjtnant Sauerbrey og 20 mand lå på Skødebjerggård. Sognefoged A. K. Hansen i Gesten, hans 13-årige søn og karlen Joh. Damgaard opdagede fjendens fremrykning og meldte det til *Vorbasse*. Tyskerne var nået Kragelund og Bække og fangede hvert sted en dansk dragon. Da de nærmede sig Skødebjerggård, kastede Jøns sig med sine 17 mand imod dem, men kunne ikke klare sig mod overmagten. Jøns og et par dragoner toges til fange, resten flygtede til Skødebjerggård, hvor Sauerbreys folk var kommet til hest, men flygtede om bag gården. I samme øjeblik kom Sauerbrey farende fra *Vorbasse*, fik hold på sine folk, og da det gjaldt om at standse fjenden så længe, at Moe fik sine folk ordnet, kastede han sig modigt mod fjenden. Begge parter standsede dog. Da hørte man tyskerne råbe: »Vorwärts, Kerls!« og de styrtede atter frem. Nu kastede Sauerbrey sig frem med sine 40 mand i så voldsom fart, at de væltede fjendens forreste del og snart var indviklet i vild kamp, hvor heste og ryttere tumlede mellem hverandre. Samtidig kastede underofficer Voss sig med 3 mand råbende af alle kræfter ind i ryggen på tyskerne. Voss havde ligget på en gård bag fjenden. Husarerne blev nu grebet af en panisk skræk, gjorde omkring og jog tilbage i vild flugt. Et lag sne gjorde grøfterne usynlige, derfor styrtede af og til en dragon. Jøns stod som afvæbnet fange ude på heden, da en husar styrtede, Jøns greb hestens tøjler, rev sablen fra husaren og styrtede ind i kampen. – Efter sejren hentedes de sårede, og der var 34 fanger og 22 heste. Vi havde mistet 4 mænd fangne og havde 7 sårede. På Grindsted sygehus døde en tysk husar og en dansk korporal. Sauerbrey fik navnet »Helten fra *Vorbasse*«. – Dagen efter slaget fangede tyskerne sognefoged Hansen og Joh. Damgaard. Under grusom behandling sad de arresteret i 20 dage, til stiftamtmand Nielsen fik dem fri.

Der var kun få lyspunkter for de danske under den ulykkelige krig. Rytterfægtningen ved *Vorbasse* er et af dem, men for krigens videre forløb fik den ikke betydning.

1880 rejste skytteforeningen og den demokratiske forening i *Vorbasse* en mindesten ved Skødebjerg til minde om sejren. Efter en istandsættelse ved de samvirkende sønderjyske foreninger blev den 1927 overdraget kommunen ved en lille højtidelighed.

Mindesten ved Skødebjerg.

Elser K. Hansen-Reistrups maleri.

Bramming gamle kirke, Sct. Knuds kirke, rummer et pompøst monument over *søbelten og stiftamtmanden Carl Christian Gabel*. Foran en høj pyramidelignende stenplade står hans buste omgivet af trofæer: faner, kommandostav, kanonkugler og hans hat m.m. På pladen ses hans våbenskjold. En lang indskrift melder, at han og hans hustruer hviler i en muret begravelse i kirkegårdens nordøstre side, og den giver en række biografiske oplysninger. Han er født 1679 og er sønnesøn af den fra enevældens indførelse og Leonora Christinas historie velkendte Christopher Gabel. Under den store nordiske krig udmærkede han sig ved siden af Tordenskjold. Ved søslaget under Pommern, da danskerne erobrede 100 transportskibe, var han den forreste. Som eskadrechef havde han Wessel under sig. 1715 udførte han sin største bedrift, da han slog Wachtmeisters flåde under Femern og ved dygtige manøvrer hindrede ham i at slippe bort. 1717 blev han overkrigssekretær (krigsminister) og søgte med stor dygtighed at skaffe orden i det af udygtige misregerede område, men fik fjender derved, ligeledes da han blev sat til at regulere norske kirkelige forhold. Han blev pludselig styrtet. Der hed sig, han havde underhandlet bag kongens ryg. Sandheden er nok, at det var kongen selv, der ved Gabels hjælp havde ført forhandlinger med Rusland uden statsrådets vidende, og da forhandlingerne mislykkedes, måtte han lade Gabel falde for ikke at bringe regeringen i miskredit. Samtiden og nærmeste eftertid dømte Gabel hårdt. Han kunne ikke rense sig uden at skade sin konge og sit land, men fandt sig tålmodigt i sin skæbne. Året efter blev han stiftamtmand i Ribe, hvor hans første hustru døde på Korsbrødregård. Anden gang giftede han sig med enken Anna Benedicte Steensen og fik med hende Bramming hovedgård og flyttede derud. Selv havde han flere gårde og handlede med dem. Han var stadig væk den begavede verdensmand og grandseigneur og blev geheimeråd. Folk, der ønskede foretræde, måtte ikke køre ind på gårdspladsen, men måtte tage til et hus med venteværelse og stald. Gabel blev ved sit arbejde en højt fortjent stiftamtmand. Sammen med biskop Brorson virkede han med iver og dygtighed for gennemførelsen af skoleloven af 1739, også kirkevæsenet gavnede han, hjalp Ribe by og domkirken, der var i forfald. Han var meget afholdt af sine underordnede og af bønderne, sine jordløse husmænd skaffede han arbejde, og han var nær ven med rektor Chr. Falster. Han døde 3. august 1748. Ikke uden grund melder monumentet: »Kirker, skoler, hospitaler, hele stiftet råber: Ak, ak, vor Gabel er borte!«

Ved en nylig foretagen istandsættelse af kirken fandt man på væggen under hvidtealkalken rester af sortmalede draperier omkring monumentet.

Foto: Nat.mus.

I det nyåbnede museum i Oksbøl står en *bilæggerovn*, hvis alder er over 400 år, idet den stammer fra 1569. Som andre ovne har også den på forpladen og sidepladerne forskellige motiver, som fortjener opmærksomhed. Forpladen prydes af en drabelig kriger med fjerprydet krigerhælm, på venstre arm et skjold og i højre hånd et bredbladet sværd. Med sit barske blik og tveskæg virker krigeren både mægtig og frygtindgydende. Han står på en sokkel med indskriften »Scipio« – den store romerske hærfører, der i år 202 f. Kr. vandt en storslået sejr over den berømte hærfører Hannibal, der fra Kartago havde underlagt sig Nordafrikas kyst, Spanien, Sydfrankrig og Italien, og som syntes umulig at besejre. Ved Zama i Nordafrika blev den puniske hær fuldstændig tilintetgjort, og Hannibal måtte flygte. Scipio vendte i triumftog tilbage til Rom, hvor senatet gav ham det ærefulde tilnavn Africanus.

Sidepladerne er udført med ensartede motiver. Til venstre ses en kvinde med sin vandkrukke, medens hun ved bybrønden drager vand op. Til højre sidder en mand, medens tre personer bag ham ivrigt diskuterer. Baggrunden viser en by med tårne, og ud gennem byporten kommer en mængde mennesker. Forneden afsluttes pladen af årstallet 1569 samt et par engle og et lod anbragt i en vinkel. Under brønden ses en tysk tekst, der bl. a. fortæller, at det er Jacobs brønd i Samaria, og der henvises til Johannes evangeliet. Ved at studere Joh. 4, v. 4–43, finder man hele forklaringen til billedet:

»Han kommer da til en by i Samaria ved navn Sykar . . . , dér var Jacobsbrønden. Og da Jesus var træt af rejsen, satte han sig nu ved brønden . . . , en samaritansk kvinde kommer for at drage vand op, og til hende siger Jesus: »Giv mig noget at drikke!« . . . I det samme kom hans disciple, og de undrede sig over, at han talte med en kvinde . . . Kvinden lod nu sin vandkrukke stå og gik ind til byen, og hun siger til folk: »Kom og se en mand, som har sagt mig alt det, jeg har gjort, mon han ikke skulle være Kristus?«. Så gik de ud af byen og gav sig på vej hen til ham«.

Byen i baggrunden er Sykar, men kunstneren gengiver byen som en renæssanceby fra omkring midten af 1500-tallet. Byen har ikke flade, men stejle tage tækket med spån eller tegl, og mange er forsynede med spir. Brønden er prydet med palmetroser på gavlen; personerne er iført samtidens dragter, f. eks. bærer kvinden en fodsid lang klædning med brede hofter, V-formet snøreliv, udpuffede ærmer ved skuldrene og øverst afsluttet i pibekrave. På hovedet bærer hun en tætsluttende perlestukken hue. En typisk renæssancedragt fra omkring midten af 1500-tallet.

I 1500-årene begyndte man at lægge lofter over rummene og få bilæggere, som fik plads i stuen, men havde fyringsåbningen fra det tilstødende rum. Som brændsel blev brugt træ og i de træfattige vestjyske egne hedetørv. De første jernovne blev indført fra Tyskland, og denne bilægger hører altså til denne gruppe. Denne 400 år gamle

ovn har haft sit hjemsted i Ho, og er givet til museet af Laurida Hansen, der kan huske, at den stod i det gamle stuehus, men da hendes far byggede et nyt, flyttedes ovnen derover. Den fortæller sin historie om religiøse hændelser eller store begivenheder i verdenshistorien. Bilæggerovnen tjente til opvarmning, men var med sin billedbog ofte den eneste udsmykning i datidens hjem.

Den kunne også gøre nytte på anden måde. Man tørrede tøj på den, undertiden over et stativ, man satte maden her for at holde den varm, også ølpotten, sine steder ved hjælp af en stylv, dvs. en messingplade, formet som en fjerdedel kugle, den skubbedes ind til væggen, på den kunne også tørres strømper o. lign. På ovnen kunne man male sin sennep, sine kaffebønner og knuse tobak til snus med en kanonkugle eller gnidesten.

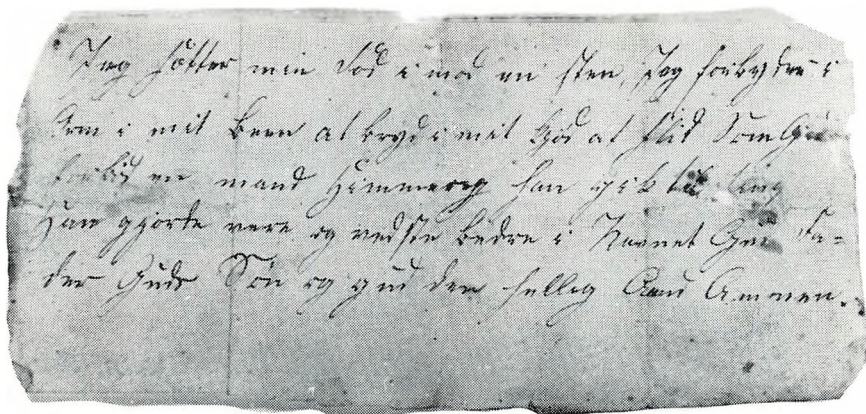
Hvor var folk overtroiske i gamle dage! Frygten red dem som en mare. Ikke blot i den egentlige hekseforfølgelses sindssvage og dødsensalvorlige tid. Men også senere måtte man stadig passe på for forgørelse, der kunne bringe sygdom, mærkelige uheld og søllehed. Kloge folk kunne heldigvis »stel æ Blued, aa vis igjen, aa vænn e Vind, aa løhs øwwer baallen Fingger aa møj mier«, selv om der måske skulle en præst til at mane et spøgelse i jorden.

Man kunne »skrive for det«. Enkelte af disse magiske skrifter eksisterer endnu. Det er trylleformularerne. 1962 fandt pastor Høgsbro Østergaard, da Åstrup, en lille blågrå seddel i et gammelt hængeskab i Katbøl i Åstrup sogn. Der står: »Jeg sætter min fod imod en sten, Jeg forbyder i arm i mit been at bryd, i mit Kjød at slid, Som Gud forbød en mand Himmerig, han gik til ting. Han gjorde vere og vedste bedre, i Navnet Gud Fader Guds Søn og Gud den hellig Aand. Ammen«. Det forbydes altså, at ondt (sygdom) bryder (giver smerter) i arm og ben og slider (river) i kødet (musklerne). Det forbydes lige så afgørende, som Gud forbyder en meneder at komme i Himmerig, nemlig den mand, som gik til tinge (i retten) og »gjorde værre« (vidnede falsk), skønt han vidste bedre (sandheden). Signelsen slutter med de tre hellige navnes nævnelse. Den art signelser brugtes ofte til at stille blod. At besværgeren i Katbøl-formlen sætter sin fod mod en sten, skal vise formlens kraft.

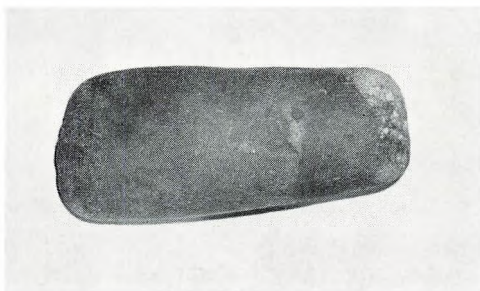
Da et 100-årigt salshus i Nørtarp i Lunde for ca. 30 år siden fik en ny skorsten, fandt man en sodet skafttapøkse i arnen. Den skulle beskytte gården mod lynnedslag – altså en slags lynafleder! Her i amtet brugte man dog især forstenede søpindsvin som »tordensten«.

For nogle år siden fik Varde museum en næsten oprustet saks, fundet ved gravkastning på Hostrup kirkegård. Med største sandsynlighed kan man sige, at en uforløst barselkvinde er død og har fået saksen med i graven. Man troede nemlig, at disse kvinder blev forløst efter døden. For at den døde ikke skulle gå igen og søge efter det nødvendige ved en fødsel, lagde man saks, tråd, måske en flaske vand eller andet ved liget. Så blev hun ikke genganger. Flere steder har man på kirkegårde fundet rester af disse »gravgaver«, endogså svøb og andet tøj til det ufødte barn.

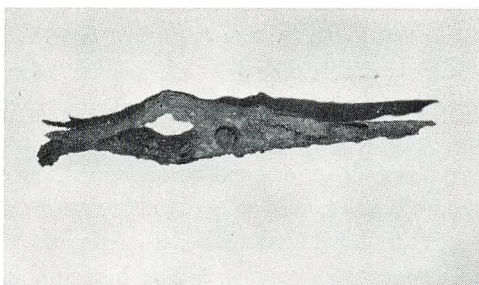
Også andre mærkelige ting fra *overtroens trylleverden* vil man kunne finde rundt omkring i vore museer.

Trylleformel fra Katbøl.

»Tordensten«, skafttæppe, fra arne i Nørtarp.

Saks fra Hostrup kirkegård.

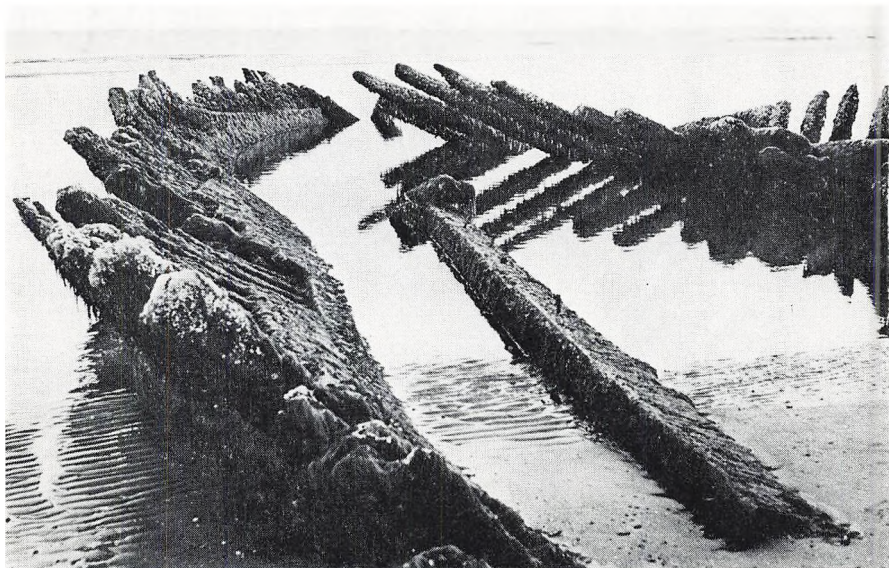
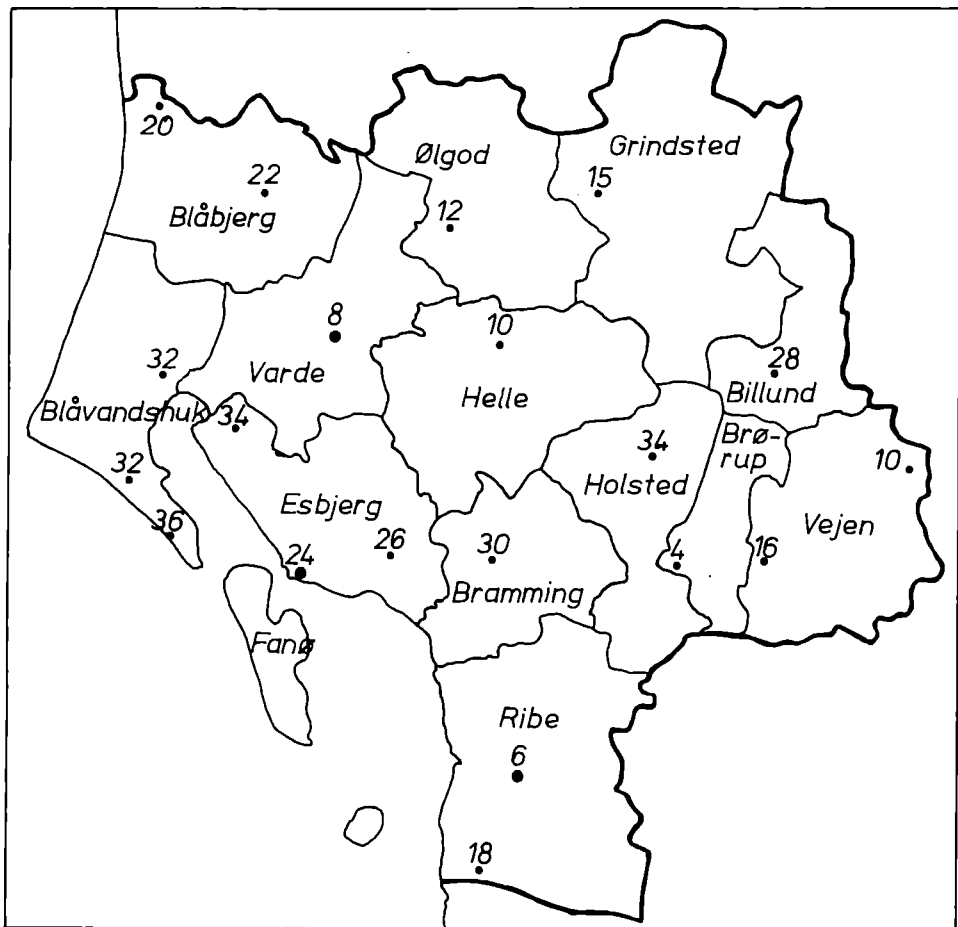

Foto: B. Kjær, Varde.

Ude i stranden på vestsiden af Skallingen stikker spanter af et stort skib frem, som var det ribben af et fortidsuhyre. Nu nedbrydes resterne mere og mere og vil snart være forsvundet. Det er vragester af briggen »Esperance« af København, kaptajn From. Det var udgået fra Hamborg og bestemt for Rio de Janeiro med en meget kostbar ladning stykgods med næsten noget af alle slags: manufakturvarer, isenkram, fajance, porcelæn, spirituosas m. m. Få dage efter det havde forladt Hamborg, brød en vældig efterårsstorm løs natten mellem den 20. og 21. oktober 1874. Næste morgen var havet gået over Skallingen, store dele af halvøen var hav. I omkring 4 døgn rasede stormen. »Esperance« drev som vrage herind på stranden ret ud for Svenske Knolde. Man havde først set det komme drivende kærtret. Men der var strandet så mange skibe – 6 i alt omkring Blåvandshuk, at bjærgerne havde mere end nok at gøre. Stormen hævede sig igen, og skibet rejste sig og kom på ret køl ind i stranden. Rigningen var kappet, besætningen 8 mand og kaptajnen var druknet. Strandfogderne begyndte bjærgningen af det kostbare gods, det måtte mest føres i land i både, læsses på vogne og køres til Oksby. Og så blev der auktioner i vinterens løb. Under 1. verdenskrig arbejdede man i vraget og søgte at bjærge kobbernagler og andre metaldele.

Ribe amt.

Indhold: Side 4 Tislundstenen. – Side 6 Riberhus' runddele. – Side 8 Døbefonten i Varde kirke. – Side 10 Et sølvfund. – Side 12 Adelig gravsten. – Side 15 Skab fra det gamle Urup. – Side 16 Estrup hovedgård. – Side 18 Rosenkranstavlen i Hviding kirke. – Side 20 Skjult skat i Lønne møllegård. – Side 22 Også en studehandel. – Side 24 Esbjergs vandpost og -tårn. – Side 26 Kridtpiben. – Side 28 Rytterfægtningen i Vorbasse. – Side 30 Gabels mindesmærke. – Side 32 En bilægger. – Side 34 Fra ove